

ŞEMS GAZETESİ VE İSTANBUL'DAKİ İRANLILAR*

SHAMS NEWSPAPER AND IRANIANS IN ISTANBUL

Muhammet KELEŞ**

Makale Bilgisi

Başvuru: 26.05.2020

Kabul: 26.09.2020

Article Info

Received: May 26, 2020

Accepted: September 26, 2020

Özet

Şems gazetesi, II. Meşrutiyet Dönemi'nin özgür basın ortamında İstanbul'da yayımlanan İran diasporasının Fars dilindeki bir yayınıdır ve İstanbul'daki İranlıların siyasi ve sosyal hayatlarına dair kesitler sunar. 1908 Haziran'ında Muhammed Ali Şah'ın emriyle Tahran'da meclisin topa tutturulması ile başlayan İstibdat-ı Sağır Dönemi'nde, anayasal reformcu muhalefetin İran'da yeniden meşrutiyetin tesis edilmesine yönelik kamuoyu oluşturması açısından önem arz eder. Bu makalede Şems gazetesinin 1908-1909 yılları arasında yayımlanan sayılarından yola çıkarak İstanbul'daki İranlılar ve meşrutiyet hareketlerine olan katkıları konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Şems gazetesi, İstanbul'daki İranlılar, Meşrutiyet

Abstract

Shams newspaper is an Iranian diaspora publication in Persian language that published in free press atmosphere in the Second Constitutional Period in Istanbul and It presents parts of political and social lives of Iranians in Istanbul. It has importance that in the Period of Minor Despotism that It begins with bombardment of the parliament in Tehran in the month of June 1908 by command of Muhammed Ali Shah, the opposition of constitutional reformists to form public opinion for in terms of the re-establishing of constitutionalism in Iran. In this article, based on numbers of Shams newspaper that published between 1908-1909, Iranians in Istanbul and contributions of them in the constitutionalism movements were mentioned.

Keywords: Shams Newspaper, Iranians in Istanbul, Constitutionalism

* Bu makale, Şems: İstanbul'da yayımlanan bir Farsça gazetenin bakış açısıyla II. Meşrutiyet Dönemi'nin İlk Yılı (1908-1909) adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Lisans ve İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunu; keles.muhammet@hotmail.com

İstanbul'daki İranlı Topluluğu

Köken bakımından Yunanca bir sözcük olan ve dağılmak, saçılmak ve yayılmak anlamlarına gelen diaspora kelimesi,¹ bir olgu mahiyetinde asıl vatanına bağlılık hissini muhafaza eden fakat türlü sebeplerle başka diyarlarda yaşamak mecburiyetinde kalan halkları ifade eder. Bu olgudan yola çıkarak bakıldığında, İranlıların XVI. YY'da başlayan İstanbul'a göçlerinde etkili olan sebepler, savaşlar, ticaret yapma arzusu ve şahsi meseleler şeklinde olmuş² ve bunların yanı sıra, İstanbul'un, Batı'nın eşliğinde, iki kıta arasında köprü mahiyetinde olan, ticari açıdan gelişmiş, çok dinli ve çok kültürlü bir liman ve bir imparatorluk başkenti olması, onu her zaman göç açısından cazibeli bir şehir konumuna erdirmiştir. Zamanla da İranlı göçleri İstanbul'da bir İranlı topluluğunu meydana getirmiş ve İstanbul, İran diasporası için önemli bir merkez niteliğinde olmuştur.

İstanbul'daki İranlılar, İran ve Osmanlı arasında geçmiş zamanlarda gerçekleşen savaşlar, iki ülke arasında tarihsel süreçte yaşanan çekişmeler ve İranlıların Şii mezhebinden olmaları gibi faktörler dolayısıyla pek çok alanda haksızlığa uğramışlar³ ve İstanbul'da ciddi anlamda varlık göstermeleri uzun zaman almıştır. Bunların yanı sıra imparatorluğun üst düzey mevkilerinde görev alabilmişler ve tüccarlıktan işçiliğe kadar pek çok alanda faaliyet göstermişlerdir.⁴ İran vatandaşlığında kalıp anavatanına bağlılık hissini koruyanlar azımsanamayacak derecede olsa da Osmanlı vatandaşlığına geçenlerin sayısı bir hayli fazla olmuş,⁵ bunda pragmatik tutum önemli rol oynamıştır. Ayrıca İstanbul'a göçlerinin uzunca bir süreye yayılmasının doğal bir sonucu olduğu şeklinde de yorumlanmıştır. İranlıların İstanbul'daki ticari, sosyal ve siyasi hayatlarının birer parçası olan, İran'a ait ya da İranlılar tarafından oluşturulan İstanbul İran Büyükelçiliği, İranlılar Okulu, Muzafferî Hastanesi ve İranlılar Mezarlığı gibi kurumlar XIX. YY'ın ikinci yarısından itibaren açılmaya başlanmıştır.⁶ Aynı zamanda, Valide Hanı⁷ ve Ekber Han⁸

¹ Liddell, Henry George; Scott, Robert, *A Greek-English Lexicon*, American Book Company: New York, Chicago, Cincinnati, 8. Baskı, 1897, s. 358-359.

² Han Melik, Sasani, *Yadbudha-yı Sefaret-i İstanbul*, İntişarat-ı Babek, Tahran, 2. Baskı, 1975, s. 93.

³ A.e., s. 95.

⁴ A.e., s. 94-95.

⁵ A.e., s. 93.

⁶ A.e., s. 8, 103-106.

⁷ *Şems*, 17 Şevval 1326-30 Teşrinievvel 1324(12 Kasım 1908), İstanbul, sy. 10, s. 1-2. Ayrıca Şems gazetesinin ilk yılına ait sayılarına İ.B.B Atatürk Kitaplığında NS2012, İSAM Kütüphanesinde ise D03781 demirbaş numaralarından erişilebilir.

⁸ A.g., 5 Recep 1327-9 Temmuz 1325(22 Temmuz 1909), sy. 46, s. 14.

da bahsedilen kurumlar ile benzer işlevsel özellikler taşımasıyla önem arz etmiştir.

Şems Gazetesi

Encümen-i Saadet-i İraniyan'ın yayın organı niteliğinde olan Şems gazetesinin ilk sayısı 4 Eylül 1908'de⁹ yayımlanmıştır.¹⁰ Şems gazetesinin yayın tarihinin başlangıcı, İran'da İstibdat-ı Sağır Dönemi'nin¹¹ başlamasından iki buçuk ay, Osmanlı'da meşrutiyetin tekrardan ilan edilmesinden bir buçuk ay sonra gerçekleşmiştir. Haftalık yayımlanan gazetenin kaynaklardan erişildiği kadarıyla 1914 yılına kadar 153 sayı olmak üzere yayımlandığı anlaşılmıştır.¹²

Şems gazetesinin sayfa düzeni iki sütun şeklinde olmuş, sayfa sayısı 8 ile 16 sayfa arasında değişkenlik göstermiştir. Gazete, İç Haberler, Dış Haberler, Havadis, Telgraflar, Edebiyat ve İlanlar şeklinde bölümlerden oluşmuştur. Gazetenin içeriğinde daha çok siyasi ve sosyal konular ele alınmıştır. Gazete, Osmanlı Vilayetleri, İran, Avrupa, ve Rusya'da da yayımlanma imkanı bulmuştur.¹³ 1908-1909 yılları arasındaki ilk senesinde hem II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlangıcındaki özgürlük ortamı hem de gazetede Osmanlı idarecilerine yönelik herhangi bir muhalif içeriğe yer verilmemesi gibi sebepler ile sansür uygulanmamıştır. Bununla birlikte gazete, her ne kadar İranlı idarecilere yönelik sert bir üslubu tercih etse de İran'da da sansürle karşılaşmamıştır. Gazetenin idari ve yazar kadrosunda, Seyyid Hasan Tebrizi, Muhammed Tevfik Bey (Basralı), Mirza İbrahim Kumi, Rıza Kuli Horasani,

⁹Şems gazetesinin sahibi Seyyid Hasan Tebrizi'nin Şems gazetesini yayımlamak istediğine dair kendi elyazısı ile yazdığı arzuhal ve gazete ile ilgili diğer arşiv belgeleri için bkz. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Dahiliye Mektubi Kalemi, 1281/38/1/2/3/4

¹⁰ Gazetenin ilk yayımlandığı sayı Cuma günü olurken, daha sonraki sayılar Perşembe günleri yayımlanmıştır. Bkz. *a.g.g.*, 8 Şaban 1326-22 Ağustos 1324(4 Eylül 1908), İstanbul, sy. 1, s. 1.

¹¹ 1908 Haziran'ında Muhammed Ali Şah'ın emriyle Tahran'da meclisin topa tutturulması ve kapatılması ile birlikte meşrutiyet yanlıları Şah'ın baskılarına maruz kalmışlardır. Bunun üzerine de İranlı meşrutiyetçiler, Şah'a karşı, İran meşrutiyet hareketi içerisinde değerlendirilen büyük bir direniş başlatmışlardır.

¹² Musevi İbadi, Seyyid Ali Asger, "Nakş-i Ruzname-i Şems der Ettelaesani-yi Meşrutiyet u Fihrist-i Sal-i Evvel-i An", *Yad*, Sayı 86, Kış, 2007, s. 228. Ayrıca bkz. Browne, Edward G., *The Press and Poetry of Modern Persia*, Cambridge University Press, 1914, s. XIV.

¹³ Örnek olarak bkz. *a.g.g.*, 8 Şaban 1326-22 Ağustos 1324(4 Eylül 1908), sy. 1, s. 1-8. Ayrıca makalenin Sonuç bölümünden sonra Görsel 1 ve Görsel 2 olmak üzere Şems gazetesine ait görsellere yer verilmiştir.

Ali İsfahani, Abdülrahim Hindi ve Abbas Mehri gibi meşrutiyet yanlısı İranlı muhalifler ile İstanbul'daki İranlı tüccarlar yer almıştır.¹⁴

Şems gazetesi, yayınladığı görseller ve özellikle portre fotoğraflar ile ön plana çıkmıştır. Bunlar, İstibdat-ı Sağır Dönemi'nin başlangıcında idam edilen İran meşrutiyetinin sembol isimlerinden olan, daha sonradan Milli Şura Meclisi Vekili de olacak olan Mehdi Melikzade'nin babası Melik-ül Mütakellimin¹⁵ ve İran Modern Edebiyatı'nın kurucularından Muhammed Ali Cemalzade'nin babası Seyyid Cemaleddin Vaiz-i İsfahani,¹⁶ İran meşrutiyet hareketinde önemli bir yere sahip olan Atabat-ı Aliyat'taki¹⁷ Şii Ulema,¹⁸ İran Şah'ına olan karşıtlığı ile de bilinen ve seneler önce vefat eden Cemaleddin Afgani,¹⁹ Muhammed Ali Şah'ın ve Albay Liyakof'un yerildiği bir karikatür,²⁰ Azerbaycan direnişinin iki önemli ismi Settar Han ve Bakır Han,²¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin liderlerinden Enver Paşa,²² 35. Osmanlı Padişahı Sultan V. Mehmed Reşad,²³ Kaçar Hanedanı'nın Son Şahı Ahmed Şah Kaçar²⁴ ve İstanbul İran Büyükelçisi Prens Erfäüddevle şeklinde olmuştur.²⁵

Meşrutiyetin vurgulandığı bir gazete olan Şems gazetesinde, İran'ın ilk anayasası okuyucu talepleri üzerine yayınlanmıştır.²⁶ Bununla birlikte Osmanlı Mebuslar Meclisi açıldıktan sonra da mütemediyen ilgili haberlere yer verilmiştir.²⁷ Bununla İranlıların muasır gelişmelerden faydalanması amaçlanmıştır. İstanbul'da 31 Mart Olayı yaşanırken matbaalar kapalı olduğundan yayımlanamayan gazete sonraki haftalarda yayınına devam edebilmiştir.²⁸ Yaşanan olaylara günbegün yer verilmiştir.²⁹ Sultan II.

¹⁴ Hassani, Ataullah, "Tahlil-i Muhteva-yi Şems-i İstanbul", *Mecelle-i Danişkede-i Ulum-i İnsani: Daneşgah-ı Tehran*, Nr. 59, Bahar, 2008, s. 48-49.

¹⁵ A.g.g., 8 Şaban 1326-22 Ağustos 1324(4 Eylül 1908), sy. 1, s. 1.

¹⁶ A.g., 14 Şaban 1326-28 Ağustos 1324(10 Eylül 1908), sy. 2, s. 1.

¹⁷ Irak'ın Kerbela ve Necef gibi Şii imamlarının türbelerinin bulunduğu şehirler kutsal kabul edildiğinden bu şekilde isimlendirilmiştir.

¹⁸ A.g.g., 19 Muharrem 1326-29 Kanunusani 1324(11 Kasım 1908), sy. 22-23, s. 1.

¹⁹ A.g., 29 Zilhicce 1326-8 Kanunusani 1324(21 Ocak 1909), sy. 20, s. 1.

²⁰ A.g., 17 Şevval 1326-30 Teşrinievvel 1324(12 Kasım 1908), sy. 10, s. 7.

²¹ A.g., 26 Muharrem 1327-5 Şubat 1324(18 Şubat 1909), sy. 24, s. 1.

²² A.g., 2 Rebiülahir 1327-8 Nisan 1325(22 Nisan 1909), sy. 32, s. 5.

²³ A.g., 10 Rebiülahir 1327-17 Nisan 1325(29 Nisan 1909), sy. 33, s. 1.

²⁴ A.g., 5 Recep 1327-9 Temmuz 1325(22 Temmuz 1909), sy. 46, s. 1.

²⁵ A.g., 19 Recep 1327-23 Temmuz 1325(5 Ağustos 1909), sy. 48, s. 1

²⁶ A.g., 19 Ramazan 1326-2 Teşrinievvel 1324(15 Ekim 1908), sy. 7, s. 12.

²⁷ A.g., 18 Safer 1327-27 Şubat 1324(11 Mart 1909), sy. 27, s. 1-2. Bkz. a.g., 18 Safer 1327-27 Şubat 1324(11 Mart 1909), sy. 27, s. 2-3. Bkz. a.g., 25 Safer 1327-5 Mart 1325(18 Mart 1909), sy. 28, s. 6-7 Bkz. a.g., 25 Safer 1327-5 Mart 1325(18 Mart 1909), sy. 28, s. 7-8 Bkz.

a.g., 3 Rebiülevvel 1327-12 Mart 1325(25 Mart 1909), sy. 29, s. 7.

²⁸ A.g., 2 Rebiülahir 1327-8 Nisan 1325(22 Nisan 1909), sy. 32, s. 6.

Abdülhamid'in hal' fetvası Farsça'ya çevrilerek yayınlanmıştır.³⁰ Bununla birlikte, İranlı meşrutiyetçiler ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin benzer fikirlere sahip olmaları ve birbirlerini desteklemeleri dolayısıyla, gazete yaşanan olaylarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekler ve savunur nitelikte yayın yapmıştır. Yaşanan olaylardan İstanbul'daki İranlılar da etkilenmiştir. İstanbul İran Büyükelçiliği, olaylardan zarar görmemeleri için kapılarını İstanbul'daki İranlılar için açmıştır.³¹ Bunun yanı sıra 31 Mart Olayı sırasında Büyükelçilik binası da zarar görmüştür. 31 Mart Olayı'nın bitişi ile Büyükelçilik tarafından, İstanbul'daki İranlı topluluğunun önde gelenleri Büyükelçilik binasına davet edilmiş ve olaylarda binaya isabet eden kurşunlar hürriyet yadigarı olarak gelenlere hediye edilmiştir.³²

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Topluluğun Durumu

23 Temmuz 1908'de meşrutiyetin tekrardan ilan edilmesi sonrasında gerçekleştirilen seçimlerde, İttihat ve Terakki Cemiyeti büyük bir zafer kazanmıştır.³³ İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu başarısı ile birlikte iktidardaki gücünü sürekli olarak artırmıştır. Toplumsal hayata önemli derecede etki eden bu durum, büyük bir heyecan dalgasını meydana getirmiştir. Modern anlamdaki ilk işçi ve kadın hareketlerinin tezahürü gerçekleşmiştir. Sansür uygulamaları geçici de olsa terk edilmiş, bu durum çok sayıda yeni gazetenin yayımlanmaya başlamasına olanak sağlamıştır.³⁴ Gazetelerin yazınsal anlamda hürriyete kavuşmasıyla gazete yayıncılığı adeta yeniden doğmuştur.³⁵ Osmanlı'daki bu gelişmelerden son derece etkilenen İranlı aydınlar, İran meşrutiyet hareketine özellikle Avrupa ve İstanbul'da devam etmişlerdir. Encümen-i Saadet-i İraniyan, İsmail Eminülmülk Merzeban, Ebulhasen Muazüssaltana Pirniya, Mirza Muhammed Han Kazvini ve Ali Ekber Dehoda gibi Jön Türkler ile yakın ilişkide olan ve onlarla aynı amaçları güden İranlı aydınların bir araya gelmesiyle İstanbul'da

²⁹ A.g., 2 Rebiülahir 1327-8 Nisan 1325(22 Nisan 1909), sy. 32, s. 1-6. Bkz. a.g., 10 Rebiülahir 1327-17 Nisan 1325(29 Nisan 1909), sy. 33, s. 1-8. Bkz. a.g., 23 Rebiülahir 1327-30 Nisan 1325(13 Mayıs 1909), sy. 35-36, s. 11-14.

³⁰ A.g., 10 Rebiülahir 1327-17 Nisan 1325(29 Nisan 1909), sy. 33, s. 2.

³¹ A.g., 2 Rebiülahir 1327-8 Nisan 1325(22 Nisan 1909), sy. 32, s. 6.

³² A.g., 10 Rebiülahir 1327-17 Nisan 1325(29 Nisan 1909), sy. 33, s. 7.

³³ Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1919)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, İkinci Baskı, 1998, s. 13.

³⁴ Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiyenin Yakın Tarihi (1789-1980)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1. Cilt, 1997. s. 65.

³⁵ II. Meşrutiyet'in ilanının Türk Basını'na etkileri için bkz. Topuz, Hıfzi, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1. Baskı, 1975, s. 102-105. Bkz., Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Basım, 1992, s. 53-55.

kurulmuştur.³⁶ İranlı aydınların İstanbul'a gelmeleri ve burada bir cemiyet oluşturmalarında, İran'da baskıcı bir ortamın bulunması itici sebeplerden olmuş bunun yanı sıra Osmanlı'da meşrutiyetin tekrar ilan edilmesi ve Jön Türkler ile yakın ilişkileri ise çekici sebeplerden olmuştur. Hem İstanbul'daki İranlılar hem de İranlı meşrutiyet yanlıları Cemiyet'i desteklemişlerdir. Encümen-i Saadet-i İraniyan, İran dışında sürgündeki aydın İranlıları bir araya getirirken aynı zamanda İran dışındaki muhalefetin en önemli adreslerinden biri olmuştur. İstanbul'daki İranlıların tam desteğini almıştır, ayrıca Osmanlı'da meşrutiyetin en önemli savunucularından olan Jön Türkler ve bilhassa İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından da desteklenmiştir.³⁷ Cemiyet'in bu denli etkili olmasını sağlayan bir diğer faktör ise Atabat-ı Aliyat'taki meşrutiyet yanlısı Şii ulemanın, Muhammed Kazım Horasani, Abdullah Mazenderani ve Mirza Hüseyin Tahrani gibi mollaların desteğini alması ve onlarla birlikte hareket etmesi olmuştur.³⁸ Cemiyet'in, Şems gazetesi aracılığıyla İran'daki ve İran dışındaki muhalefetin haberleşmesine olanak sağlaması ile İstibdat-ı Sağır Dönemi'nde anayasal reform anlamında etkili bir kamuoyunun oluşması sağlanmıştır. Fakat daha sonra Şems gazetesi ile Cemiyet anlaşmazlık yaşamıştır.³⁹ Bunun üzerine Cemiyet'in yeni yayın organı olan Suruş gazetesi, Avrupa'dan İstanbul'a gelen Ali Ekber Dehhoda tarafından İstanbul'da çıkarılmaya başlanmış fakat bu gazetenin yayını uzun sürmemiş, İran'da meşrutiyetin tekrardan ilanı ile de Cemiyet etkisini yitirmiştir.⁴⁰

Bu dönemde İranlı meşrutiyet yanlılarına verdiği destekle öne çıkan bir isim de, 1901 yılından itibaren İstanbul İran Büyükelçiliği'nde, Büyükelçilik görevinde bulunan Prens Erfâüddevle olmuştur. Özellikle İstanbul'daki İranlıların meşrutiyet talep eden çağrılarına kulak vermiş ve İstibdat-ı Sağır Dönemi dolayısıyla baskı altındaki İranlıların isteklerini bizzat İran'daki üst düzey makamlara iletmıştır.⁴¹ İstanbul'daki meşrutiyet yanlısı İranlılar, Prens Erfâüddevle'den bu tutumu dolayısıyla kurdukları cemiyette kendilerine başkan olmasını istemişlerdir.⁴² Kesrevi, Prens Erfâüddevle'nin meşrutiyete çok da bağlı olmadığını fakat Encümen-i Saadet-i İraniyan'ın baskıları

³⁶ Cudeki, Hüccetullah, "Encümen-i Saadet-i İraniyan-ı İstanbul", *Name-i Ferheng*, 2.yıl, Sayı 5-6, 1991, s. 118.

³⁷ Kesrevi, Ahmed, *Tarih-i Meşrute-i İran*, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahrân, 1984, s. 724.

³⁸ A.g.g., 3 Rebiülevvel 1327-12 Mart 1325(25 Mart 1909), sy. 29, s. 1-2-3.

³⁹ A.g., 7 Cemaziyelevvel 1327-14 Mayıs 1325(27 Mayıs 1909), sy. 38, s. 4-5.

⁴⁰ Cudeki, "a.g.m.", s. 119-120.

⁴¹ Prens Erfâüddevle'nin kendi anlatımıyla büyükelçilik görevinde bulunuşu hakkındaki mülahazaları için bkz. a.g.g., 5 Ramazan 1326-18 Eylül 1324(1 Ekim 1908), sy. 5, s. 5-7.

⁴² A.g., 5 Ramazan 1326-18 Eylül 1324(1 Ekim 1908), sy. 5, s. 8.

neticesinde, İranlı meşrutiyetçilere destek vermek zorunda kaldığını belirtmiştir.⁴³ Osmanlı'nın son senelerinde İstanbul İran Büyükelçiliği'nde görev alan Sasani ise hatıralarında, onun orta yolcu bir görüşe sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁴ Prens Erfâüddevle'nin resmi görevli üst düzey bir bürokrat olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kendi üstlerinin emirlerini yerine getirmesinde bir sakıncanın olmadığı, bunun yanı sıra hem Encümen-i Saadet-i İraniyan ile iyi bir ilişki içerisinde olduğu hem de girişimleriyle İstanbul'daki İranlıların takdirini kazandığı düşüncesine varılmıştır.⁴⁵ Sasani, hatıralarında Prens Erfâüddevle'nin şiir yazma tutkusuna da değinmiştir.⁴⁶ Prens Erfâüddevle'nin özellikle bu dönemde yazdığı şiirler önem arz etmiştir. Prens Erfâüddevle'nin İran'ın resmi bir temsilcisi olarak bu saygın tutumu övülmüştür.

Valide Hanı, İstanbul'daki İranlıların sosyal ve siyasi anlamda kendilerini ifade ettikleri önemli bir yer niteliğini taşımıştır. Valide Hanı içerisinde açtıkları okuma salonları⁴⁷ ile fikirsel anlamda gelişimlerine önem vermişlerdir. Vefat eden önemli kişiler için anma günleri düzenlemişlerdir.⁴⁸ Ayrıca İran Şahı'nın uyguladığı baskıcı politikalara karşı^{49,50} ve Rusya'nın

⁴³ Kesrevi, *a.g.e.*, s. 724.

⁴⁴ Sasani, *a.g.e.*, s. 274.

⁴⁵ Her ne kadar gazete, Büyükelçilik ve Prens Erfâüddevle için olumlu bir üslup tercih etse ve yanında yer alsada, Osmanlı Arşivleri'nde yer alan vesikalarda bu durumun aksi bir halinin olduğu da görülmüştür. İstanbul'da İranlılar tarafından kurulan bir başka cemiyet olan Encümen-i Beraderan-i İraniyan'ın Büyükelçilik'e protestosu bunun bir örneğidir, ilgili olarak bkz. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Dahiliye Mektubi Kalemi, 2617/97/1.

⁴⁶ Sasani, *a.g.e.*, s. 274. Prens Erfâüddevle, Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin yeniden açılışı namına bir tebrik kasideyi yazmıştır. Bunun üzerine Prens Erfâüddevle'ye, Sultan II. Abdülhamid'in Başkatibi Ali Cevad Bey, Sabık Sadrazam Said Paşa ve Mebuslar Meclisi Başkanı Ahmed Rıza Bey tarafından teşekkür mektupları gönderilmiştir. Bkz. *a.g.g.*, 1 Zilhicce 1326-12 Kanunuevvel 1324(24 Aralık 1908), sy. 16, s. 9-10. Bkz. *a.g.*, 4 Safer 1327-12 Şubat 1324(25 Şubat 1909), sy. 25, s. 5-6. Ayrıca bu konu Mebuslar Meclisi Tutanakları'na da geçmiştir. Bkz. *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, TBMM Basım Evi, Ankara Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, 26 Kanunusani 1324 (8 Şubat 1909) 1982, s. 493-494. Prens Erfâüddevle, Sultan V. Mehmed Reşad tahta geçtiğinde de, cülusu için bir kıta yazmıştır. Bu şiir üzerine de Sultan'ın Başkatibi Halid Ziya Uşaklıgil tarafından kendisine bir teşekkür mektubu yazılmıştır. Bkz. *a.g.g.*, 23 Rebiülahir 1327-30 Nisan 1325(13 Mayıs 1909), sy. 35-36, s. 12.

⁴⁷ *A.g.*, 17 Rebiülevvel 1327-26 Mart 1325(8 Nisan 1909), sy. 31, s. 8.

⁴⁸ *A.g.*, 17 Şevval 1326-30 Teşrinievvel 1324(12 Kasım 1908), sy. 10, s. 1-2.

⁴⁹ *A.g.*, 5 Ramazan 1326-18 Eylül 1324(1 Ekim 1908), sy. 5, s. 5. Bkz. *a.g.*, 19 Muharrem 1327-29 Kanunusani 1324(11 Şubat 1909), sy. 22-23, s. 7.

⁵⁰ Encümen-i Saadet-i İraniyan'ın düzenlediği bu protesto gösterilerine dair bildiri niteliğini taşıyan ve cemiyetin mühürünün de yer aldığı ilgili evrak Osmanlı Arşivlerinde de yer almıştır, bkz. *Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Hariciye Siyasi, 2896/11/1/2/3/4/5.

İran'ın İçişlerine müdahil olmasına karşı⁵¹ düzenlenen protesto gösterilerinin de merkezi olmuştur.

Gazetede, İstanbul'daki İranlılar Okulu ve Muzafferî Hastanesi'nin karşılaştığı idari ve maddi anlamdaki zorluklarla ilgili haberler yer almıştır.⁵² Bu kurumlara destek olmak için kurulan yardım derneğinin düzenlediği etkinlikler gazetenin sayfalarına taşınmıştır.⁵³ Gazete tarafından hem okulun hem de hastanenin İran ulusunun bir parçası olduğu belirtilmiş ve destek olunmasının önemine değinilmiştir. Encümen-i Saadet-i İraniyan'ın ise kurumlar için maddi ve manevi anlamda yardımları olmuştur.⁵⁴ Özellikle maddi yöndeki sıkıntılar, okul ve hastanenin geleceğini tehlikeye atmıştır. Şems gazetesinin çağruları önem arz etmiş, İstanbul'daki İranlıların konu ile ilgili yapıcı yönde harekete geçmelerini sağlamıştır.

İstanbul'daki İranlılar tarafından oluşturulan cemiyetler içerisinde öne çıkan bir diğer cemiyet ise, Komite-i Nisvan-ı İraniyan'dır. Cemiyet'in kuruluşunun Osmanlı'da modern nitelikler taşıyan kadın hareketlerinin ilk defa gözlemlendiği II. Meşrutiyet Dönemi'nde⁵⁵ gerçekleşmesi ve İran sınırları dışında İranlı kadınlar tarafından oluşturulan ilk siyasi ve sosyal amaç güden cemiyet olma özelliğini taşıması önemlidir.⁵⁶ Cemiyet, 1908 Haziran'ında İran'da başlayan İstibdat-ı Sağır Dönemi'nin kötü şartlarından en fazla etkilenenler arasında yer alan İranlı kadınların haklarının aranmasına ve korunmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Gazetede Cemiyet ile ilgili pek çok habere ve duyuruya yer verilmiştir. Cemiyet tarafından Avrupalı devletlerin kraliçelerine gönderilen telgraflarda, İranlı kadınların haklarının gözetilmesi istenmiştir.⁵⁷ İngiltere⁵⁸ ve Almanya kraliçelerinden⁵⁹ olumlu yanıtlar alınmıştır. Cemiyet, uluslararası tanınmış bir cemiyet olan Barış ve Dünya Kadınları Kardeşliği Cemiyeti tarafından da destek görmüştür. Cemiyet'in Valide Hanı'nda İranlı kadınların haklarının korunmasına yönelik düzenlediği konferansları da olmuştur.⁶⁰

⁵¹ A.g., 20 Cemaziyelahir 1327-25 Haziran 1325(8 Temmuz 1909), sy. 44, s. 12.

⁵² A.g., 28 Şaban 1326-11 Eylül 1324(24 Eylül 1908), sy. 4, s. 7.

⁵³ A.g., 10 Şevval 1326-23 Teşrinievvel 1324(5 Kasım 1908), sy. 9, s. 11. Bkz. a.g., 24 Şevval 1326-2 Teşrinisani 1324(19 Kasım 1908), sy. 11, s. 7. 110. Bkz. a.g., 24 Şevval 1326-2 Teşrinisani 1324(19 Kasım 1908), sy. 11, s. 10.

⁵⁴ A.g., 11 Safer 1327-19 Şubat 1324(4 Mart 1909), sy. 26, s. 7-8.

⁵⁵ Akşin, a.g.e. , s.65.

⁵⁶ Tevekkeli, Faize, "Evvelinha-yi Meşrute", *Hukuk-i Zenan*, Nr. 28, 2007, s. 38.

⁵⁷ A.g.g., 14 Şaban 1326-28 Ağustos 1324(10 Eylül 1908), sy. 2, s. 8.

⁵⁸ A.g., 21 Şaban 1326-4 Eylül 1324(17 Eylül 1908), sy. 3, s. 8.

⁵⁹ A.g., 16 Zilkade 1326-28 Teşrinisani 1324(10 Aralık 1908), sy. 14, s. 8.

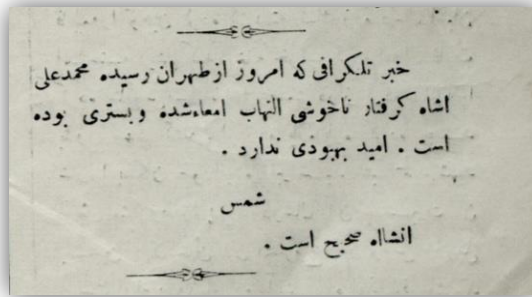
⁶⁰ A.g., 1 Zilhicce 1326-1 Kanunuevvel 1324(24 Aralık 1908), sy. 16, s. 8.

Sonuç

İran diasporasının İstanbul'da yoğunlaşmasını sağlayan İranlı göçleri II. Meşrutiyet Dönemi'nin çok öncesine dayanmıştır. Bu göçler zamanla İstanbul'da bir İranlı topluluğunun oluşmasını sağlamıştır. İstanbul'daki İranlılar çalışma ve gayretleriyle önemli anlamda varlık göstermişlerdir. İstanbul'da tesis ettikleri kurumlar ile kendi milli kimliklerini korumaya özen göstermiş ve özvatanlarına olan bağlılıklarını korumuşlardır. Özellikle XIX. YY'ın sonunda ve XX. YY'ın başında Osmanlı'daki yenilik hareketlerinden etkilenmişler, bu reformist düşüncelerin İran'a aktarımında önem arz etmişlerdir. İstanbul, 1908 Haziran'ında, İran'daki İstibdat-ı Sağır Dönemi nedeniyle kaçmak zorunda kalan ya da sürgüne gönderilen İranlı aydınlar için önemli bir merkez mahiyetinde olmuştur. Bunda, İstanbul'da yaşayan İranlıların yenilikçi bir perspektife sahip olmaları ve Jön Türkler ve özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi Osmanlı'daki anayasal reformcu cemiyetler ile iyi bir ilişki içerisinde olmaları önemli rol oynamıştır. Şems gazetesi, II. Meşrutiyet Dönemi'nin özgür siyasi ve sosyal ortamında, ağırlıklı olarak İstanbul'daki İranlı topluluğuna mensup tüccarların bulunduğu kadrosuyla İstanbul'da yayımlanmaya başlanmıştır. Yayını ile Avrupa'dan Yakın Doğu'ya geniş bir coğrafyada İranlı muhaliflerin haberleşmesine olanak sağlamış, İran'da geçmiş yıllardaki meşrutiyet adına kazanımların yeniden sağlanmasına yönelik etkili bir şekilde kamuoyu oluşmasına önemli katkıları olmuştur. İstanbul'da kurulan Encümen-i Saadet-i İraniyan ve Komite-i Nisvan-ı İraniyan gibi reformist toplulukların meşrutiyet adına önemli girişimleri gazeteden duyurulmuştur. Şems gazetesinin hem yayını hem İstanbul'daki İranlıların faaliyetleri modern nitelikler taşımıştır. Şems gazetesinin çağrısıyla İranlılar tarafından Valide Hanı'nda gerçekleştirilen protesto gösterileri, İranlıların bir araya gelmelerine ve farklı zeminlerde hak ve hukuk arayışlarına olanak sağlamıştır. İstanbul'daki İranlılar öncesinde olduğu gibi 31 Mart Vakası'nda da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni desteklemişlerdir. Buna yakın zamanda da, İran'da Muhammed Ali Şah tahttan indirilmiş ve Tahran'da meclis yeniden açılmıştır. Bu tarihten itibaren de İstanbul'daki İranlı topluluğunun meşrutiyet hareketlerine olan katkısı aşağı doğru bir ivme göstermiş ve nispeten etkisizleşmiştir.

Görsel 1: Şems gazetesinin başlık ve logo kısmı

Görsel 2: Şems gazetesinden bir telgraf haber örneği. Bugün Tahran'dan ulaşan bir telgrafa göre Muhammed Ali Şah bağırsak iltihabı rahatsızlığına yakalanmış ve hastanelik olmuştur. İyileşme umudu yok. Şems, İnşallah doğrudur.

Görsel 3: Encümen-i Saadet-i İraniyan'ın Mühürü

Kaynakça

- Akşin, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1. Cilt, 1997.
- Browne, Edward G., *The Press and Poetry of Modern Persia*, Cambridge University Press, s. XIV, 1914.
- Cudeki, Hüccetullah, "Encümen-i Saadet-i İraniyan-ı İstanbul", *Name-i Ferheng*, 2.yıl, Sayı 5-6, 1991, s. 118-120.
- Han Melik, Sasani, *Yadbudha-yı Sefaret-i İstanbul*, İntişarat-ı Babek, Tahran, 2. Baskı, 1975.
- Hassani, Ataullah, "Tahlil-i Muhteva-yi Şems-i İstanbul", *Mecelle-i Danişkede-i Ulum-i İnsani: Daneşgah-ı Tehran*, Nr. 59, Bahar, 2008, s. 48-49.
- Kesrevi, Ahmed, *Tarih-i Meşrute-i İran*, Müessese-i İntişarat-ı Emir Kebir, Tahran, 1984.
- Koloğlu, Orhan, *Osmanlı'dan Günümüze Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Basım, 1992.
- Liddell, Henry George; Scott, Robert, *A Greek-English Lexicon*, American Book Company: New York, Chicago, Cincinnati, 8. Baskı, 1897.
- Musevi İbadi, Seyyid Ali Asger, "Nakş-i Ruzname-i Şems der Ettelaesani-yi Meşrutiyet u Fihrist-i Sal-i Evvel-i An", *Yad*, Sayı 86, Kış, 2007. s. 228.
- Parlatır, İsmail v.d., *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Cilt 1., 9. Baskı, 1998.
- Tevekkeli, Faize, "Evvelinha-yi Meşrute", *Hukuk-i Zenan*, Nr. 28, 2007, s. 38.
- Topuz Hıfzi, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1. Baskı, 1975.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1919)*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, İkinci Baskı, 1998.
- Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Dahiliye Mektubi Kalemi, 1281/38/1/2/3/4.
- _____, Dahiliye Mektubi Kalemi, 2617/97/1.
- _____, Hariciye Siyasi, 2896/11/1/2/3/4/5.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, TBMM Basım Evi, Ankara Devre 1, Cilt 1, İçtima 1, 26 Kanunusani 1324 (8 Şubat 1909) 1982, s. 493-494.
- Şems*, 8 Şaban 1326-22 Ağustos 1324(4 Eylül 1908)-19 Recep 1327-23 Temmuz 1325 (5 Ağustos 1909), İstanbul, sy. 1-48.